

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΗ

Το βιβλίο αυτό είναι το τέταρτο στη σειρά βιβλίων οικολογικού περιεχομένου, που κυκλοφορούν από τις εκδόσεις μας σε συνεργασία με το Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ).

Copyright για την ελληνική γλώσσα: ΔΙΠΕ / Εκδόσεις Στοχαστής, 2000

Α΄ έκδοση 2000

ISBN 960-303-110-0

Τυπώθηκε το Καλοκαίρι του 2000 για λογαριασμό των εκδόσεων Στοχαστής.

Η φωτοστοιχειοθεσία, η σελιδοποίηση και η φωτογραφική αναπαραγωγή έγιναν στη φωτοσύνθεση Μ. Λεοντακιανάκος, οδός Ελικώνος 11, Χαλάνδρι, τηλ. 6812457, 6841959, και το τύπωμα στις εγκαταστάσεις της ΕΥΡΩΤΥΠ Α.Ε., οδός Κολωνού 12-14, τηλ. 5234373.

Οι τυπογραφικές διορθώσεις έγιναν από την Δάφνη Ανδρέου και η επιμέλεια της έκδοσης έγινε από τον Λουκά Αξελό.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ»

Μαυρομυιάλη 39, Αθήνα 106 80, τηλ. 3601956, 3610445, fax: 3610445

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΔΙΠΕ)
Τοσίτσα 28, Αθήνα 106 83, τηλ. 3844653, fax: 3845330,
E-mail: dipe@mail.otenet.gr

Η ΒΙΩΣΙΜΗ ΠΟΛΗ

Επιμέλεια

Μιχάλης Μοδινός

Ηλίας Ευθυμιόπουλος

661 7D-86

Μπεριάτος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΔΙΠΕ)

Υ.Χ.Ο.Π., *Οικιστική Πολιτική*, Υ.Χ.Ο.Π., Αθήνα 1982.

EC (European Commission). *Sustainable urban development in the European Union: a framework for action*, Brussels 1999.

EC (European Commission), 6, *Environment and Sustainable Development. A Guide for the ex-ante evaluation of the environmental impact of regional development programmes*, Brussels 1999.

Economou D., «The Planning system and Rural Land Use Control in Greece. A European Perspective », *European Planning Studies*, Vol. 5, No. 4, 1997, σ. 461-476.

Eurostat, *Η Ευρώπη σε αριθμούς*, 1995.

Eurostat, *Επετηρίδα '97*, Υ.Ε.Ε.Ε.Κ. 1997.

Eurostat-EC (European Commission), *Europe's Environment*, Statistical Compendium, OOEPEC 1998.

Ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός των πόλεων

Ηλίας Μπεριάτος*

Η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, που αποτελεί μέρος της γενικότερης περιβαλλοντικής κρίσης, σε συνδυασμό με την προϊούσα αστικοποίηση σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο έχουν μεταβάλει ριζικά τις αντιλήψεις μας για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη των πόλεων. Την τελευταία εικοσαετία και κυρίως την τελευταία δεκαετία, νέες πολιτικές και πρακτικές αναζητούνται, υιοθετούνται και εφαρμόζονται με στόχο μια πιο αποτελεσματική και φιλοπεριβαλλοντική διαχείριση των αστικών περιοχών.

Τα ζητήματα του αστικού περιβάλλοντος βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη των περισσότερων προγραμμάτων τόσο των κρατικών Αρχών όσο και των τοπικών αυτοδιοικήσεων όλων των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κι αυτό γιατί μέσα στις πόλεις ζει πλέον πάνω από το 80% του συνολικού πληθυσμού της Κοινότητας (στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο από 65%). Σήμερα, τουλάχιστον στις αστικές περιοχές του ευρωπαϊκού και ελληνικού χώρου η διαχείριση της κυκλοφορίας, η διαχείριση των στερεών και υγρών αποβλήτων, η διαχείριση και ο σχεδιασμός των ελεύθερων χώρων και του δικτύου πρασίνου των πόλεων, ο ενεργειακός σχεδιασμός, καθώς και η προστασία και η ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς αποτελούν τις επιμέρους «προκλήσεις» για μια συνολική αναβάθμιση και «ανάκτηση» του αστικού χώρου. Πρόκειται επίσης για θέματα που για να αντιμετωπιστούν χρειάζονται έναν νέο συνδυασμό του περιβαλλοντικού με τον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό.

Περιβάλλον και αστικός χώρος: Οι νέες αντιλήψεις και τάσεις του σχεδιασμού

Λέγοντας σχεδιασμό εννοούμε εδώ την κάθε μορφής οργάνωση, ρύθμιση ή διευθέτηση του φυσικού ή ανθρωπογενούς χώρου που συνήθως ονομάζουμε χωροταξι-

* Αναπλ. καθηγητής χωρικού σχεδιασμού και γεωγραφίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

κό ή καλύτερα χωρικό σχεδιασμό (Spatial planning, Amenagement de l'espace, Raumordnung). Με την έννοια αυτή ο σχεδιασμός του χώρου σχεδόν ταυτίζεται με το σχεδιασμό του περιβάλλοντος, αφού ο χώρος με την προηγούμενη έννοια έχει σχεδόν το ίδιο περιεχόμενο με αυτό του περιβάλλοντος. Γι' αυτό, μιλώντας για διαχείριση (οργάνωση) του χώρου, είναι σαν να μιλάμε για διαχείριση (προστασία και ανάδειξη) του περιβάλλοντος. Εξάλλου και στα δύο κυριαρχεί η «οριζόντια διατομεακή» διάσταση και αντίληψη και όχι η «κάθετη» ή τομεακή.

Επομένως, οι έννοιες «χώρος», «περιβάλλον», «σχεδιασμός» και «ανάπτυξη» βρίσκονται σε στενή λειτουργική και οργανική σύνδεση και εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο προβληματισμού. Η εννοιολογική και ουσιαστική συσχέτιση των όρων αυτών φυσιολογικά οδηγεί στην ενιαία θεώρηση και χάραξη της πολεοδομικής, της χωροταξικής και της περιβαλλοντικής πολιτικής και άρα επιβάλλει την ενιαία μελέτη και αντιμετώπιση των σχετικών σχεδίων και προγραμμάτων δράσης. Ειδικά για τον αστικό χώρο, δεν θα είναι καθόλου παράξενο εάν, σε ένα όχι και τόσο μακρινό μέλλον, ο σχεδιασμός του αστικού περιβάλλοντος θα έχει καλύψει και ενσωματώσει την πολεοδομία και γενικά τον χωρικό σχεδιασμό, που σήμερα έχει αντικείμενο τις πόλεις και τις οικιστικές περιοχές.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κατευθύνσεις που δίνονται μέσα από γραπτά ντοκουμέντα πολιτικής, τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (το Πράσινο Βιβλίο για το Αστικό Περιβάλλον και η Έκθεση για τις Αειφόρες Ευρωπαϊκές Πόλεις) όσο και του Ο.Ο.Σ.Α. (περιβαλλοντικές πολιτικές για τις πόλεις στη δεκαετία του '90), επικεντρώνονται κυρίως γύρω από οργανωτικά θέματα και δευτερευόντως γύρω από καθαρώς κλαδικά και τομεακά. Αναφέρονται δηλαδή τα ντοκουμέντα αυτά σε θέματα συντονισμού, ολοκλήρωσης διαδικασιών, εναλλακτικότητας ενεργειών, εφαρμογής καινοτόμων προσεγγίσεων κ.λπ. Στο ίδιο μοτίβο κινείται και ο Ο.Η.Ε. με τη διακήρυξη της Κωνσταντινούπολης (Ιούνιος 1996) στο πλαίσιο της Β' Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για τις Πόλεις και την Κατοικία (HABITAT II Agenda - Urban Agenda).

Βασικός στόχος είναι να (ξανα)γίνουν οι ανθρωπίνιοι οικισμοί βιώσιμοι, δηλαδή να αναπτύσσονται και να λειτουργούν με βάση τις αρχές της ασφάλειας, της ισονομίας, της υγιεινής, της βιοκλιματικής δόμησης και γενικότερα της περιβαλλοντικής και οικολογικής πρόνοιας. Αλλά ο στόχος αυτός μόνο μέσα από ένα μοντέλο ολοκληρωμένου και ευέλικτου σχεδιασμού μπορεί να επιτευχθεί στη σημερινή πολύπλοκη και σύνθετη πραγματικότητα. Επομένως η φροντίδα για το περιβάλλον (ως πλαίσιο ζωής), σε οποιαδήποτε μορφή του, είναι πρωτίστως ζήτημα οργανωτικό. Στην περίπτωση αυτή η διαδικασία έχει την ίδια σημασία με την ουσία των προβλημάτων. Επίσης η συνθετότητα και η πολυπλοκότητα των προβλημάτων έχει καταστήσει αναγκαία τη χρήση σύγχρονης τεχνολογίας και νέων μεθόδων διαχείρισης.

Από την άλλη πλευρά, η υιοθέτηση του στόχου της βιώσιμης (αειφόρου) ανάπτυξης (δηλαδή της ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον και στα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών) επιβάλλει μια νέα γραμμή πλεύσης και για την πολιτική αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος. Φυσικά αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο στη χώρα μας, όπου τα αστικά κέντρα πάσχουν από έλλειψη οργάνωσης σε

όλα τα επίπεδα, με αποτέλεσμα να έχουν κατακτήσει «ανοχύρωτες» πολιτείες απέναντι σε κάθε φυσικό ή τεχνολογικό κίνδυνο ενώ η ποιότητα ζωής να έχει υποβαθμιστεί δραματικά.

Ειδικά για την περίπτωση των πολεοδομικών συγχροτημάτων, τα προαναφερθέντα αποτελούν την αναγκαία συνθήκη όχι μόνο για την περαιτέρω βελτίωση της περιβαλλοντικής κατάστασης αλλά και για την ίδια την επιβίωση των κατοίκων τους, πράγμα το οποίο χρειάζεται σοβαρή και συστηματική προσπάθεια. Στην προοπτική μιας τέτοιας αντιμετώπισης του περιβάλλοντος των μεγάλων αστικών κέντρων (στη βάση της βιώσιμης ανάπτυξης), είναι ανάγκη να υπάρχουν συγκεκριμένες αρχές πολιτικής, αλλά και συγκεκριμένοι μηχανισμοί εφαρμογής. Επομένως, υπάρχει πολλή δουλειά για τις τοπικές αρχές που θέλουν να ανταποκριθούν ουσιαστικά στις σημερινές απαιτήσεις και ανάγκες για τη φροντίδα και διαχείριση του αστικού περιβάλλοντος.

Η πόλη ως «οικοσύστημα»: από την πόλη στην οικόπολη

Ο κρίσιμος ρόλος των πόλεων σε σχέση με τη βιώσιμη ανάπτυξη φαίνεται μέσα από τη διπλή τους επίδραση στο περιβάλλον. Οι πόλεις μπορούν ταυτόχρονα να θεωρηθούν «αντικείμενα» προστασίας αλλά και σημαντικές πηγές όχλησης για το περιβάλλον γενικά. Υπάρχει, δηλαδή, μια αμφίδρομη σχέση: Από τη μια πλευρά δέχονται τις συνέπειες της στρεβλής ανάπτυξης και από την άλλη είναι οι ίδιες αρνητικά στοιχεία, με σοβαρές επιπτώσεις στην κατάσταση του συνολικού περιβάλλοντος του πλανήτη μας.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αστική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης εμφανίζεται με δύο όψεις: Η μία είναι η επίδραση των πόλεων στην υποβάθμιση του ευρύτερου φυσικού χώρου που τις περιβάλλει και στη δημιουργία των μεγάλων πλανητικών προβλημάτων (φαινόμενο θερμοκηπίου, τρύπα του όζοντος κ.λπ.) και η άλλη είναι η συμβολή τους στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική πρόοδο του ανθρώπου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι πόλεις, εκτός από χώροι κοινωνικών ανισοτήτων και υπερκατανάλωσης αγαθών, δεν παύουν να είναι οι μοναδικοί τόποι αγωγής του πολίτη και ανάπτυξης των δημοκρατικών θεσμών και ιδεωδών.

Οι μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις αποτελούν τα ισχυρά κομβικά σημεία του παγκόσμιου χώρου (διάβαζε παγκόσμιου χωριού), οι οποίες ως ένα γιγάντιο πλέγμα διαμορφώνουν τη συνολική περιβαλλοντική και οικονομική κατάσταση του πλανήτη. Έτσι, ο αστικός και εξωαστικός χώρος πρέπει να ιδωθεί μέσα από μια ενιαία προοπτική. Η κλασική επιδίωξη της αναζήτησης ισορροπίας ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο, στο κτιστό και το φυσικό περιβάλλον, αποκτά μια νέα διάσταση την εποχή της παγκοσμιοποίησης.

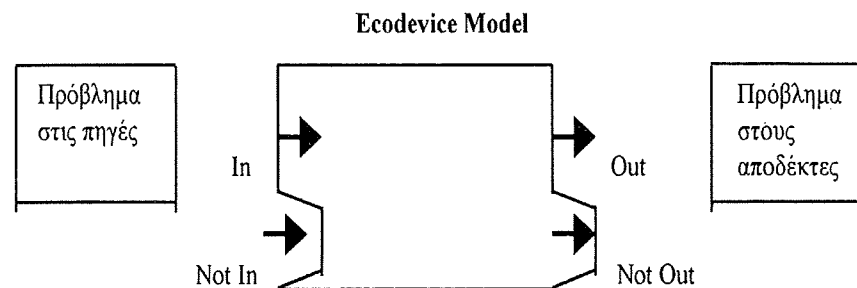
Από το άλλο μέρος, η θεώρηση της πόλης ως συστήματος (χωροσύστημα, οικοσύστημα) είναι χρήσιμη έστω και για μεθοδολογικούς λόγους. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο το γεγονός ότι, ύστερα από την πρώτη εμφάνιση των στρωκτουραλιστικών και συστημικών προσεγγίσεων της πόλης τις δεκαετίες του '60 και του

'70, η οικοσυστημική θεώρηση επανέρχεται με διευρυμένη οπτική μετά την υιοθέτηση και την καθιέρωση της αρχής της αιφορίας τέλη της δεκαετίας του '80-αρχές της δεκαετίας του '90.

Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς (Brugman, Tjallingii, Boyden, Girardet), μπορούμε να διακρίνουμε διάφορες εκδοχές αυτής της υπόθεσης εργασίας. Μια πρώτη εκδοχή θεωρεί την πόλη ως ένα «φυσικό» οικοσύστημα, όπως ένα δάσος ή μια λίμνη με όλα εκείνα τα στοιχεία που η εμπειρική οικολογία μπορεί να χρησιμοποιήσει για την ανάλυση και μελέτη του (ροές ύλης-ενέργειας κ.λπ.). Είναι αυτονόητο ότι μόνο με το πλαίσιο αυτό δεν μπορούν να δοθούν εξηγήσεις στα κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα.¹ Μια δεύτερη εκδοχή, με την εφαρμογή μεταφορικά της έννοιας του οικοσυστήματος, θεωρεί την πόλη «κοινωνικό» οικοσύστημα με ευθεία αναφορά στην ανθρώπινη οικολογία (human ecology). Η έννοια της «φέρουσας ικανότητας» έχει εδώ πρωτεύουσα σημασία και σχετίζεται με την ικανότητα της πόλης να ανταποκριθεί στις κοινωνικές ανάγκες και πιέσεις. Τέλος, μια τρίτη εκδοχή δίνει έμφαση περισσότερο στο «σύστημα» και τη λειτουργία του, παρά στον επιθετικό προσδιορισμό (οικολογικό ή κοινωνικό). Η άποψη αυτή εκλαμβάνει την πόλη ως ένα σύνθετο και ανοικτό οικοσύστημα τύπου «μαύρου κουτιού». Δηλαδή επισημαίνει περισσότερο τη δυναμικότητα, τη συνθετότητα και την πολυπλοκότητα παρά το είδος του «οικοσυστήματος». Πρέπει να σημειωθεί ότι το αστικό οικοσύστημα ως εξαιρετικά σύνθετο και πολύπλοκο αποτελείται από άλλα μικρότερα οικοσυστήματα, ενώ το ίδιο αποτελεί μέρος ενός μεγαλύτερου συστήματος με τελική αναφορά στο παγκόσμιο αστικό δίκτυο. Την έννοια του οικοσυστήματος είχε προτείνει ο Κ. Λυντς ως καταλληλότερη για τη δημιουργία ενός πλαισίου ανάλυσης των τεχνικών, των κοινωνικών, των οικονομικών και των πολιτιστικών διαδικασιών στον αστικό χώρο.

Επανερχόμενοι στην ανάγκη υιοθέτησης ενός πλαισίου χωρικού και περιβαλλοντικού σχεδιασμού που θα ενσωματώνει την αρχή της αιφορίας, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στο οικοσυστημικό μοντέλο των Van Wirdum και Van Leeuwen (ecodevice model) που μπορεί να αποτελέσει θεωρητικό υπόβαθρο του σχεδιασμού αυτού για τον αστικό χώρο.

1. Αξίζει να αναφερθούν εδώ και οι προσεγγίσεις της έννοιας της πόλης ως ζωντανού οργανισμού (σχετικός είναι και ο όρος «organism concept» που χρησιμοποιεί ο Κέβιν Λυντς στο βιβλίο του *Good City Form*). Στις προσεγγίσεις αυτές είναι εμφανής η επίδραση της βιολογίας στην εικόνα της πόλης, που παρομοιάζεται με ζωντανό ον. Οι δρόμοι συνιστούν τις «αρτηρίες», τα άλση τους «πνεύμονες», το δίκτυο ύδρευσης - αποχέτευσης το «κεπτικό σύστημα», το κέντρο την «καρδιά» και τα κτήρια γραφείων και διοίκησης τον «εγκέφαλο». Με τη θεώρηση αυτή συναρτάται επίσης η ρομαντική πολεοδομική αντίληψη σχετικά με τις «πράσινες ζώνες» των αγγλικών πόλεων.

Με το μοντέλο αυτό δίνεται έμφαση όχι μόνο στις εισροές (inputs) και εκροές (outputs) που χαρακτηρίζουν ένα οποιοδήποτε οικο-σύστημα (στην περίπτωση μας χωρικό / περιβαλλοντικό) αλλά και στην ιδιότητα που έχει να αντιστέκεται τόσο σε εισροές όσο και σε εκροές (κοίλο και κυρτό μέρος του σχήματος). Εισροή-εκροή και αντίσταση-κατακράτηση είναι τα δύο ζεύγη μηχανισμών που ρυθμίζουν τη λειτουργία του συστήματος. Το δεύτερο ζεύγος μάλιστα αναδεικνύεται πολύ πιο σημαντικό στο πλαίσιο της αιφορικής ανάπτυξης μιας πόλης. Παραδείγματος χάρη, σε σχέση με τα προβλήματα του νερού, η έμφαση δίνεται στο σχεδιασμό που προωθεί την αντίσταση εισροής του νερού σε περίπτωση πλημμύρας (αντιπλημμυρική προστασία) και τη δυνατότητα κατακράτησής του σε περίοδο λειψυδρίας (πρόβλεψη επαρκών αποθεμάτων). Ο σχεδιασμός αυτός εναρμονίζεται με την αρχή της «οικολογικής προνοητικότητας» που αποτελεί οργανικό στοιχείο της ορθολογικής ανάπτυξης. Η μείωση των εισροών και εκροών του συστήματος έχει το πλεονέκτημα να δημιουργεί λιγότερα προβλήματα στις πηγές και τους αποδέκτες που αποτελούν το ευρύτερο περιβάλλον στήριξης του υπόψη αστικού οικοσυστήματος. Η διαπίστωση αυτή δείχνει την υπεροχή του κυκλικού μοντέλου διαχείρισης και σχεδιασμού έναντι του κλασικού γραμμικού μοντέλου, που συνεπάγεται μεγάλο οικονομικό και περιβαλλοντικό κόστος.

Ο σύγχρονος περιβαλλοντικός σχεδιασμός με στόχο τη βιώσιμη (αιφόρο) ανάπτυξη βασίζεται ακριβώς στην αρχή της μείωσης των φυσικών ροών που επιφέρουν σοβαρές δυσλειτουργίες σε ένα χωρικό σύστημα (εσωτερικά και εξωτερικά). Η αρχή αυτή μπορεί να αποτελέσει τη βάση μιας στρατηγικής για μια περιβαλλοντικά συμβατή αστική ανάπτυξη και το «ecodevice model» δείχνει την ανάγκη για τη διαχείριση των ροών της πόλης ως αναπόσπαστου μέρους του αστικού σχεδιασμού σε όλες τις κλίμακες, από το επίπεδο του κτηρίου μέχρι το επίπεδο της μητροπολιτικής περιοχής.

Συμπερασματικά, η οικολογική πόλη (οικόπολη) πρέπει να στηρίζεται αφενός στην κυκλική και όχι γραμμική διαχείριση των ροών και αφετέρου στη μείωση των ροών μέχρι τα αναγκαία κάθε φορά όρια. Παραδείγματος χάρη, στα τρία μεγάλα προβλήματα των πόλεων, την κατανάλωση ενέργειας, την παραγωγή απορριμμάτων και την κυκλοφοριακή συμφόρηση, οι πρώτες απαντήσεις είναι αντιστοίχως εξοικονόμηση ενέργειας, μείωση απορριμμάτων και αποφυγή άσκοπων μετακινήσεων με αντι-οικολογικά μέσα μεταφοράς.

Πολιτικές και προγράμματα δράσης για τις ευρωπαϊκές πόλεις

Οι πολιτικές για την αειφόρο αστική ανάπτυξη στον διεθνή και τον ευρωπαϊκό χώρο αναδύονται, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, σε επίπεδο εθνικών κρατών και στη συνέχεια σε επίπεδο διεθνών οργανισμών, όπως ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.) και αργότερα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για τη δράση του Ο.Ο.Σ.Α. ως προς το αστικό περιβάλλον, πρέπει να αναφέρουμε ότι το 1990 παρουσιάστηκε μια έκθεση κατευθύνσεων πολιτικής, που υπήρξε το αποτέλεσμα τριετούς εργασίας υπό την ευθύνη της Ομάδας Αστικών Υποθέσεων του Οργανισμού, με τίτλο *Περιβαλλοντικές πολιτικές για τις πόλεις κατά τη δεκαετία του '90*. Η έκθεση εξετάζει τις διάφορες πολιτικές βελτίωσης του αστικού περιβάλλοντος, προτείνει τρόπους και μέσα προώθησης του συντονισμού των εμπλεκόμενων φορέων και περιγράφει τα εργαλεία πολιτικής που είναι διαθέσιμα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Επιπλέον, εστιάζει τη διερεύνηση σε τρεις ειδικούς τομείς ενδιαφέροντος (διαχείριση αστικής ενέργειας, διαχείριση αστικών μεταφορών και αστικές αναπλάσεις). Πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση της έκθεσης αυτής με το *Πράσινο Βιβλίο για το Αστικό Περιβάλλον* της Ε.Ο.Κ. και χρονική σύμπτωση των αντίστοιχων εκδόσεων. Σε κάθε περίπτωση οι κατευθύνσεις της έκθεσης του Ο.Ο.Σ.Α. θεωρείται ότι αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής, καθώς έχουν τεκμηριωθεί με πολλές μελέτες περίπτωσης σε διάφορες χώρες.

Σε ό,τι αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, παρατηρούμε ότι, από το 1990, αποφασίζεται να δοθεί έμφαση στις αστικές περιοχές μέσα στις οποίες ζει η πλειονότητα των Ευρωπαίων πολιτών.² Εκδίδεται το *Πράσινο Βιβλίο για το Αστικό Περιβάλλον*, με το οποίο διαγράφεται νέα φιλοσοφία και στρατηγική για τις πόλεις και την αντιμετώπιση των σημερινών προβλημάτων τους. Ειδικότερα, τίθεται ως βασική ανάγκη και επιδίωξη η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών στόχων στις στρατηγικές σχεδιασμού των χρήσεων γης και γενικά στις πολιτικές αστικής ανάπτυξης. Προωθείται δηλαδή ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός του αστικού χώρου της Κοινότητας, που λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τις κλασικές πολεοδομικές παραμέτρους αλλά και τις θεωρούμενες καθαρά περιβαλλοντικές διαστάσεις των προβλημάτων των αστικών περιοχών (όπως, παραδείγματος χάρη, η διαχείριση των αποβλήτων, ο ενεργειακός σχεδιασμός, η διαχείριση της κυκλοφορίας κ.λπ.). Μάλιστα, για την προώθηση των στόχων αυτών, δημιουργείται στην 11η Γενική Διεύθυνση της Ε.Ο.Κ. ειδική ομάδα εμπειρογνομόνων με αρμοδιότητα να συμβουλεύει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και να εξειδικεύει τις κατευθύνσεις και προτάσεις του *Πράσινου Βιβλίου*.

Η συγκεκριμένη ομάδα έθεσε σε κίνηση το Πρόγραμμα για τις Αειφορικές

2. Στο ψήφισμά του της 29ης Ιανουαρίου 1991, το Συμβούλιο, πέρα από την πρωταρχική ευθύνη των τοπικών, περιφερειακών και κυβερνητικών Αρχών για τη πολιτική διαχείριση του αστικού περιβάλλοντος, αναγνωρίζει ότι υπάρχει και μια κοινοτική (ευρωπαϊκή) διάσταση της πολιτικής αυτής.

Ευρωπαϊκές Πόλεις και στήριξε την πραγματοποίηση της Διάσκεψης του Άαλμποργκ (1994), όπου υπογράφηκε η *Χάρτα των Ευρωπαϊκών Πόλεων και Δήμων προς την Αειφορία*. Το πρόγραμμα στοχεύει σε μια εμπειρογνομένη διερεύνηση όλων των θεμάτων του αστικού περιβάλλοντος, στην οποία θα στηριχθεί η χάραξη μιας πολιτικής για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα κράτη-μέλη και τις τοπικές και περιφερειακές αυτοδιοικήσεις. Η έκθεση *Αειφορικές Ευρωπαϊκές Πόλεις* είναι το κύριο προϊόν της εργασίας της ομάδας εμπειρογνομόνων.

Σύμφωνα με αυτήν, χρειάζεται να εξεταστούν υπό νέο πρίσμα οι υπάρχουσες πολιτικές και οι μηχανισμοί, καθώς και η σύνταξη ενός συνεκτικού συνόλου αρχών για την οικολογικά ορθή αστική ανάπτυξη. Η έκθεση συνοδεύεται από έναν οδηγό πιλοτικών εφαρμογών (best practice guide), που έχει στόχο να δείξει, με συγκεκριμένα παραδείγματα τοπικών πρωτοβουλιών, πώς υλοποιούνται οι θεωρητικές αρχές του σχεδιασμού. Ο οδηγός αυτός έχει στόχο την ενθάρρυνση των ανταλλαγών εμπειριών και τεχνογνωσίας και είναι προσβάσιμος μέσω Ίντερνετ. Η ύπαρξη αυτής της βάσης δεδομένων στηρίζει καθοριστικά το σχεδιασμό των πόλεων και γι' αυτό έχει προβλεφθεί ο τακτικός εμπλουτισμός και η επικαιροποίησή του με στοιχεία απ' όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα κριτήρια επιλογής μιας πιλοτικής εφαρμογής για τον εν λόγω οδηγό απαιτούν μια οριζόντια και διατομεακή προσέγγιση της αστικής ανάπτυξης, που περιλαμβάνει οικολογικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις. Η οικολογική διάσταση αναφέρεται εδώ σε μια ποικιλία θεμάτων, όπως η διαχείριση των αποβλήτων και του νερού, η διαχείριση της κυκλοφορίας, ο σχεδιασμός των χρήσεων γης, η ενέργεια, η αρχιτεκτονική, η πολιτιστική κληρονομιά κ.λπ. Επίσης, το κοινωνικό μέρος της αστικής ανάπτυξης περιλαμβάνει την εξασφάλιση της ποιότητας ζωής μέσω των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας, πρόνοιας και εκπαίδευσης στη βάση της «διαχρονικής αλληλεγγύης των γενεών».

Ένα άλλο σημαντικό «προϊόν» του προγράμματος είναι η πραγματοποίηση μιας μεγάλης εκστρατείας με στόχο τη στήριξη των τοπικών Αρχών ώστε να αναπτύξουν τα κατάλληλα εργαλεία για τη χάραξη μιας τοπικής πολιτικής αειφόρου αστικής ανάπτυξης. Στο πλαίσιο της εκστρατείας αυτής εντάσσονται τόσο οι μεγάλες διασκέψεις των τοπικών αυτοδιοικήσεων (Άαλμποργκ, Λισαβόνα) όσο και άλλες μικρότερης κλίμακας εκδηλώσεις. Από την πλευρά της γενικής πορείας, το πρόγραμμα βρίσκεται προς το τέλος της δεύτερης φάσης του, που λήγει φέτος με τη Διάσκεψη των Ευρωπαίων Δημάρχων στο Ανόβερο. Η πρώτη φάση άρχισε με τη Διάσκεψη του Άαλμποργκ το 1994 και τελείωσε με τη Διάσκεψη της Λισαβόνας το 1996, όπου άρχισε η δεύτερη φάση.

Στις αρχές του 2000, στο πρόγραμμα «Αειφορικές Ευρωπαϊκές Πόλεις» είχαν ενταχθεί 650 τοπικές και περιφερειακές αυτοδιοικήσεις από 32 χώρες σε όλη την Ευρώπη, δημιουργώντας έτσι ένα τεράστιο δίκτυο που αντιπροσωπεύει περισσότερους από 110 εκατομμύρια Ευρωπαίους πολίτες. Το πρόγραμμα αυτό στηρίζεται απ' όλα τα μεγάλα δίκτυα (συνασπισμούς) πόλεων της ευρωπαϊκής ηπείρου, δηλαδή: Συμβούλιο Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης (CEMR), Ευρωπαϊκές Πόλεις (Eurocities), Διεθνές Συμβούλιο Τοπικών Περιβαλλοντικών Πρω-

τοβουλιών (ICLEI), Οργανισμός Ηνωμένων Πόλεων (UTO), Δίκτυο Υγιών Πόλεων κ.ά.

Τέλος, οι στρατηγικοί στόχοι και προτεραιότητες της περιόδου 2000-2006 (τρίτη φάση) επικεντρώνονται: α) στην αύξηση των γνώσεων για όλα τα ζητήματα της αειφόρου αστικής ανάπτυξης, β) στη μεγαλύτερη κινητοποίηση και πολιτική δέσμευση, γ) στην ανάπτυξη επιμορφωτικού υλικού και στη διευκόλυνση ανταλλαγής πληροφοριών και τεχνογνωσίας, δ) στην ανάπτυξη εργαλείων αξιολόγησης και στη διάδοση των καλύτερων παραδειγμάτων εφαρμογών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι, στο πλαίσιο του γενικού προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το αστικό περιβάλλον και με τη στήριξη επιμέρους δικτύων πόλεων, αναπτύχθηκαν αρκετά εξειδικευμένα προγράμματα, από τα οποία αναφέρονται δύο που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτική της αειφόρου αστικής ανάπτυξης.

Το πρώτο είναι το πρόγραμμα με τίτλο «Προς μια πολιτισμένη κινητικότητα» που στηρίχθηκε από τις πόλεις-μέλη του δικτύου «Πόλεις ελεύθερες από αυτοκίνητα» (Car Free Cities). Το δίκτυο αυτό περιλαμβάνει εξήντα ευρωπαϊκές πόλεις και είναι υποσύνολο του δικτύου Eurocities. Από την Ελλάδα μετέχουν οι Δήμοι Αγίων Αναργύρων, Αμαρουσίου, Βόλου, Λάρισας, Νέου Ψυχικού, Ρόδου και Αθήνας. Οι πόλεις που υπογράφουν την ιδρυτική διακήρυξη (Κοπεγχάγη 1996) υιοθετούν ορισμένες αρχές και στρατηγικές που δεσμεύονται να τις προωθήσουν, όπως:

α) Ενθάρρυνση της δημιουργίας πολεοδομικών σχεδίων που περιορίζουν την ανάγκη μετακινήσεων οχημάτων και ελαχιστοποιούν την επιφάνεια του δημόσιου χώρου που αποδίδεται στο αυτοκίνητο.

β) Ανάπτυξη αξιόπιστων και ελκυστικών συστημάτων δημόσιων μαζικών μεταφορών, ανταγωνιστικών προς τα ιδιωτικά μέσα μετακίνησης.

γ) Δημιουργία υποδομών για πεζούς και ποδηλάτες που θα συμβάλουν στη μείωση της ρύπανσης και την ποιοτική αναβάθμιση της πόλης.

Το δεύτερο είναι το πρόγραμμα των Υγιών Πόλεων (Healthy Cities) που ξεκίνησε το 1988 με πρωτοβουλία των Ευρωπαϊκών Γραφείων της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (Π.Ο.Υ.) και στοχεύει στη βελτίωση του περιβάλλοντος και της υγείας των ανθρώπων που ζουν και εργάζονται στις πόλεις. Ήδη το πρόγραμμα έχει αναδειχθεί σε παγκόσμιο κίνημα και σε κάθε περιοχή του πλανήτη αναπτύσσονται δίκτυα πόλεων με αυτόν το σκοπό. Στη δημιουργία του προγράμματος συνέβαλε καθοριστικά η νέα αντίληψη για την υγεία, η οποία δεν ορίζεται πλέον ως η απουσία ασθένειας αλλά ως η κατάσταση πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ισορροπίας (θετικός ορισμός). Η συνάρτηση της υγείας με το κοινωνικό στοιχείο και άρα με το χώρο και το περιβάλλον, μέσα στο οποίο αυτό αναπτύσσεται, αποτέλεσε την κεντρική ιδέα του προγράμματος. Πράγματι, η βασική φιλοσοφία του είναι ότι οι πόλεις μπορεί να αποτελέσουν βασικό μοχλό για τη βελτίωση της υγείας του πληθυσμού, εφόσον αναδείξουν τα προβλήματα και τους παράγοντες που την επηρεάζουν και εφόσον σχεδιάσουν και εφαρμόσουν μια συνεκτική και συντονισμένη αστική πολιτική για την προαγωγή της. Είναι χαρακτη-

ριστικό ότι το πρόγραμμα συσχετίζεται και συνδυάζεται με εκείνο της Τοπικής Ατζέντας 21 (Local Agenda 21).

Σε επίπεδο χωρών στη συνέχεια αναφέρονται τα παραδείγματα της Γαλλίας και της Ιταλίας που είναι χώρες συγκρίσιμες με την Ελλάδα.

α) Γαλλία

Στη Γαλλία, τόσο στη δεκαετία του '80 όσο και σε αυτή του '90, μέσα από τις δράσεις και τα προγράμματα για τις πόλεις έγινε φανερό ότι τα νέα προβλήματα, κυρίως περιβαλλοντικού χαρακτήρα, δεν μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με τις κλασικές πρακτικές σχεδιασμού. Έτσι έγινε αναγκαία μια νέα σφαιρικότερη προσέγγιση που έπαιρνε υπόψη της τα σύγχρονα δεδομένα.

Η πρώτη πρωτοβουλία για μια τοπική περιβαλλοντική πολιτική υπήρξε το πρόγραμμα των πρωτοκόλλων συνεργασίας ώστε το περιβάλλον να ληφθεί υπόψη στο σύνολο της αστικής διαχείρισης. Αυτό το πειραματικό πρόγραμμα, που διήρκεσε από το 1983 μέχρι το 1989, αφορούσε επτά πόλεις (Ανζέρ, Μπεζανσόν, Μπουρζ, Γκρενόμεπλ, Πουατιέ, Ρεζ, Τουλούζη). Ως πρόέκταση των πρωτοκόλλων αυτών εμφανίστηκαν στη συνέχεια τα Δημοτικά Σχέδια Περιβάλλοντος (Plans Municipaux d'Environnement - PME) που εντάχθηκαν στο Εθνικό Πρόγραμμα Περιβάλλοντος το 1990 από το αντίστοιχο υπουργείο. Το πρόγραμμα των PME χαρακτηρίζεται από ελευθερία στην ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών, συνεπή και σταθερή στήριξη εκ μέρους του Υπουργείου Περιβάλλοντος, πνεύμα πειραματισμού και τέλος από θέληση επικοινωνίας, διαφάνειας και ανταλλαγής απόψεων. Η μέθοδος εργασίας είναι σχετικά απλή και επιτρέπει τη διάγνωση των πλεονεκτημάτων και αδυναμιών της πόλης, τις επιδιωκόμενες δράσεις και τους παράγοντες που πρέπει να κινητοποιηθούν. Κύριος στόχος σε μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη βάση είναι η συνοχή του συνόλου των προγραμμάτων και πολιτικών της κάθε δημοτικής Αρχής.

Κατά την αρχική περίοδο του προγράμματος το υπουργείο είχε μια συμβολή στη μεθοδολογία και παρείχε μια ειδική οικονομική ενίσχυση ύψους περίπου 50% του κόστους της μελέτης. Οι δράσεις που καθορίζονται στο PME μεταφράζονται μέσα από τα ισχύοντα εργαλεία πολεοδομικού σχεδιασμού, όπως το σχέδιο χρήσεων γης, η οικοδομική άδεια κ.λπ. Στη δεκαετία του '90 το δίκτυο των πόλεων με περιβαλλοντικό σχεδιασμό επεκτάθηκε σημαντικά. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο βαθμός επιτυχίας του σχεδιασμού αυτού εξαρτάται τόσο από τη στάση και την πολιτική βούληση της οικείας δημοτικής Αρχής απέναντι στα περιβαλλοντικά ζητήματα, όσο και από την ικανότητα των υπηρεσιών και των γραφείων μελετών που εργάζονται στη συγκεκριμένη περίπτωση.³

3. Οι πληροφορίες για τα PME προέρχονται από σχετικό γραπτό υπόμνημα της εκπαιδευτικής Ομάδας της Γαλλίας κ. Ν. Sougareva (Φεβρουάριος '92) προς την ομάδα εργασίας εμπειρογνομόνων για το αστικό περιβάλλον, που συγκροτήθηκε στην 11η Γενική Διεύθυνση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

6) Ιταλία

Στην Ιταλία, στις αρχές της δεκαετίας του '90, υπήρξαν δύο ενδιαφέρουσες πρωτοβουλίες για μια σύγχρονη περιβαλλοντική πολιτική σε μεσομακροχρόνια βάση. Η πρώτη, γενικότερης σημασίας, αφορούσε τη δημιουργία ενός «εδαφικού πλαισίου αναφοράς» για την περιβαλλοντική πολιτική (Quadro Territoriale di Riferimento per la Politica Ambientale - QUADROTER ή QTR), με πεδίο εφαρμογής ολόκληρο τον εθνικό χώρο. Η δεύτερη, μικρότερης εμβέλειας, αφορούσε ένα πιλοτικό σχέδιο αστικής διαχείρισης με έμφαση στην οικολογική διάσταση, δηλαδή ένα οικοπρόγραμμα (ECOPIANO), με πρώτη εφαρμογή στο αστικό συγκρότημα του Μιλάνου.

Συγκεκριμένα, το ECOPIANO (ECP) γεννήθηκε από τη διαπίστωση ότι τα προβλήματα και οι παράγοντες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης των αστικών περιοχών απαιτούν μια νέα, σφαιρικότερη προσέγγιση μέσα από έναν ολοκληρωμένο σχεδιασμό που να βασίζεται σε συνδυασμένες παρεμβάσεις. Στόχος είναι ένα μοντέλο λειτουργικών σχέσεων των ανθρωπογενών και φυσικών φαινομένων, ικανό να εγγυηθεί στο αστικό οικοσύστημα τους απαραίτητους χώρους και δραστηριότητες, ώστε αυτό να διαχειριστεί και να απορροφήσει όλες τις αλλοιώσεις που θα μπορούσαν να παραχθούν κατά τη λειτουργία του.

Στην περίπτωση του Μιλάνου, το ECP προτάθηκε ως «Περιβαλλοντικό Ρυθμιστικό Σχέδιο» (Piano Regolatore Ambientale) με το οποίο προσδιορίζονται ο τρόπος χρησιμοποίησης του εδάφους και άλλα στοιχεία για την εξασφάλιση της ποιότητας του περιβάλλοντος και τη δυνατότητα ισόρροπης ανάπτυξης στο πλαίσιο του γενικού ρυθμιστικού σχεδίου (Piano Regolatore Generale). Το ECP εκτυλίσσεται με μια «ανοικτή» και δυναμική διαδικασία τεσσάρων επιχειρησιακών φάσεων: διαγνωστική, προγνωστική, προγραμματική και ενημερωτική. Όλα τα στοιχεία αναλύονται στη βάση ενός ενιαίου γεωγραφικού πλαισίου αναφοράς (τύπου QTR) σύμφωνα με μήτρες συσχέτισης των περιβαλλοντικών στοιχείων: α) με τους παράγοντες περιβαλλοντικής υποβάθμισης, όπως, παραδείγματος χάρη, οι μεταφορές, η ενέργεια, τα απόβλητα, οι παραγωγικές δραστηριότητες κ.λπ. και β) με τα είδη των παρεμβάσεων, όπως ο κοινωνικοοικονομικός προγραμματισμός, ο πολεοδομικός σχεδιασμός, η έρευνα και η τεχνολογική καινοτομία, η εκπαίδευση και η πληροφόρηση κ.λπ.

Τα μειονεκτήματα του ECP είναι ότι δεν έχει στηριχτεί σε νομοθετική βάση, δεν έχει εφαρμοστεί σε μεγάλη κλίμακα ενώ και ο προσδιορισμός των στόχων είναι ασαφής. Μπορεί, όμως, να χρησιμεύσει ως σχέδιο-πρότυπο για την εφαρμογή του QTR στις αστικές και μητροπολιτικές περιοχές. Έτσι, η κατεύθυνση που υπάρχει σήμερα είναι η συγχώνευση του ECP με το QTR για την προώθηση της έννοιας της «αστικής ποιότητας» στις περιβαλλοντικά υποβαθμισμένες περιοχές.⁴

4. Οι πληροφορίες για το ECP προέρχονται, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, από σχετικές εισηγήσεις και ντοκουμέντα των Ιταλών εκπροσώπων στην προαναφερθείσα επιτροπή εμπειρογνομόνων στις αρχές του 1992.

Αειφόρος αστική ανάπτυξη και σχεδιασμός στην Ελλάδα

Στη χώρα μας, αν οι δεκαετίες του '70 και του '80 αποτελούν περίοδο αποσπασματικών προσπαθειών, από τα μέσα της δεκαετίας του '90 αρχίζει να γίνεται αισθητή μια πορεία για τη συγκρότηση μιας συνεκτικής περιβαλλοντικής πολιτικής στον αστικό και γενικότερα τον οικιστικό χώρο. Πραγματοποιούνται συγκεκριμένα βήματα και δράσεις που είναι συμπληρωματικές μεταξύ τους, ενσωματώνουν τις αρχές της αειφορίας στον αστικό σχεδιασμό και υλοποιούν την περιβαλλοντική πολιτική για την αστική ανάπτυξη σε δύο επίπεδα:

Στο πρώτο επίπεδο, αυτή η ενσωμάτωση επιχειρείται με μια σειρά νέους θεσμούς στον τομέα του αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, όπως:

α) Η αναμόρφωση και επικαιροποίηση του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού που αποτελούσε ανέκαθεν το βασικό νομοθέτημα για το σχεδιασμό και την κατασκευή των κτηρίων, στον οποίο εισάγονται νέες διατάξεις με στόχο την προστασία και αναβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος και την αποφυγή ενεργειακής σπατάλης.

β) Η ψήφιση ενός νέου νόμου (Ν. 2508/97) για τη Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη που ήρθε να αντικαταστήσει τη νομοθεσία που ίσχυε από το 1983 (Ν. 1337/83). Το νέο θεσμικό πλαίσιο έχει στόχο τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό όλων των πόλεων και οικισμών της χώρας. Σύμφωνα με το νόμο αυτόν και με βάση την ανάγκη μιας ορθολογικής χρήσης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, περιορίζεται η οικιστική ανάπτυξη στα απολύτως αναγκαία μεγέθη ενώ δίνεται η δυνατότητα για την εφαρμογή εκτεταμένων προγραμμάτων ανάπλασης σε υποβαθμισμένες αστικές περιοχές και στα ιστορικά κέντρα των πόλεων, με στόχο την αναγέννηση και επαναχρησιμοποίηση του αστικού χώρου. Προβλέπονται μάλιστα και τα χρηματοδοτικά εργαλεία για την παροχή οικονομικών και πολεοδομικών κινήτρων με στόχο την εφαρμογή των εν λόγω προγραμμάτων. Παράλληλα, προωθείται η μεγαλύτερη δυνατή αποκέντρωση αρμοδιοτήτων και οικονομικών πόρων καθώς και η συμμετοχή των τοπικών κοινωνικών και περιβαλλοντικών φορέων και των πολιτών. Σε συνδυασμό με το νέο αυτό θεσμικό πλαίσιο προωθούνται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Χωροταξίας μια σειρά πιλοτικές μελέτες και ερευνητικά έργα ώστε να υποστηριχθούν πρωτοβουλίες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που στοχεύουν στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για την πληρέστερη κατανόηση και αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων στις πόλεις μας.

Στο δεύτερο επίπεδο καταβάλλεται προσπάθεια υλοποίησης της περιβαλλοντικής πολιτικής σχεδιασμού των πόλεων μέσα από μια σειρά επιλεγμένες δράσεις που εντάσσονται τόσο στην παρούσα περίοδο προγραμματισμού 1994-2000 όσο και στην επόμενη 2000-2006.

Οι δράσεις αναφέρονται στα βασικά θέματα που απασχολούν τα αστικά κέντρα: ενέργεια, κυκλοφορία, απόβλητα, πολεοδομικές αναπλάσεις κ.ά. Μια γενική παρατήρηση που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι ότι οι πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο γύρω από τη θεματική αυτή έχουν σημαντική επίδραση και στη χώρα μας, παρ' όλο που υπάρχει σχετική καθυστέρηση στην

υιοθέτηση και την εφαρμογή τους. Εξάλλου, πολύ συχνά η υιοθέτηση μιας πολιτικής αποτελεί νομική υποχρέωση της Ελλάδας εφόσον υπάρχει σχετικός κανονισμός ή οδηγία. Επειδή δεν μπορούμε ν' αναφερθούμε σε όλα τα θέματα αστικής ανάπτυξης, θα δώσουμε μια συνοπτική εικόνα της ενεργειακής διάστασης του περιβαλλοντικού σχεδιασμού.

Ενεργειακός σχεδιασμός: Μια σημαντική παράμετρος της αστικής περιβαλλοντικής πολιτικής

Όπως σε όλα τα φυσικά οικοσυστήματα, έτσι και στα ανθρώπινα (οικισμοί-πόλεις) οι ενεργειακές ροές είναι καθοριστικός παράγοντας για τη διατήρηση της ισορροπίας και την ομαλή λειτουργία τους. Αλλά ενώ η ενέργεια είναι αναγκαία και καθοριστική για την ύπαρξη και τη συνέχιση κάθε παραγωγικής ή μη δραστηριότητας, ταυτόχρονα αποτελεί και τη σημαντικότερη απειλή για τη ρύπανση της ατμόσφαιρας (νέφος στις πόλεις) και γενικότερα της δημιουργίας του φαινομένου του θερμοκηπίου σε πλανητικό επίπεδο.

Στον ευρωπαϊκό αστικό χώρο και για τις ανάγκες διαβίωσης των κατοίκων (θέρμανση, ψύξη, φωτισμός κ.λπ.) καταναλώνεται το 30% της συνολικά παραγόμενης ενέργειας, συμβάλλοντας στη δημιουργία του 40% της ποσότητας του CO₂. Δυστυχώς η χώρα μας έρχεται πρώτη στη σπατάλη ενέργειας. Ο σχετικός δείκτης «ενεργειακής έντασης» (δηλαδή ο λόγος της εγχώριας κατανάλωσης ενέργειας προς το Α.Ε.Π.), συγκρινόμενος με εκείνους άλλων ευρωπαϊκών χωρών με παρόμοιο προφίλ, είναι από τους υψηλότερους και μάλιστα χωρίς τάσεις μείωσης. Το αντίθετο συμβαίνει σε άλλες χώρες. Αυτό σημαίνει μείωση του βαθμού ενεργειακής απόδοσης και άρα ενεργειακή σπατάλη. Ειδικά ο οικιστικός-τριτογενής τομέας είναι υπερβολικά ενεργειοβόρος, με αδικαιολόγητες σπατάλες τόσο στα ιδιωτικά κτήρια (κατοικίες, γραφεία, ξενοδοχεία, καταστήματα) όσο και στα δημόσια ή κοινοφελή (νοσοκομεία, σχολεία, δημόσιες υπηρεσίες). Τα κτηριακά κελύφη στην Αθήνα και τα άλλα ελληνικά αστικά κέντρα παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία και διαφοροποίηση ως προς τα δομικά, λειτουργικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά τους, αφού έχουν κατασκευαστεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Το γεγονός αυτό δημιουργεί σημαντικές διαφοροποιήσεις στον εξοπλισμό για τον κλιματισμό των χώρων (θέρμανση-ψύξη), που γενικά χαρακτηρίζεται από υπερβολική σπατάλη ενέργειας με υψηλότερη κατανάλωση στα νοσοκομεία και στα ξενοδοχεία. Η κατάσταση αυτή δείχνει πόσο αναγκαία, από οικονομική και περιβαλλοντική άποψη, είναι η λήψη μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας στον τριτογενή και οικιστικό τομέα.

Στις αρχές του 1996, με τη βοήθεια επιτροπής εκπροσώπων των αρμόδιων φορέων καθώς και εμπειρογνομώνων, ολοκληρώθηκε από το Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε. το Σχέδιο Δράσης «Ενέργεια 2001» που αφορά τα μέτρα για την εξοικονόμηση ενέργειας και τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Α.Π.Ε.) στον οικιστικό αστικό τομέα. Ειδικότερα, το Σχέδιο αναφέρεται σε δράσεις στα υπάρχοντα και

νεοανεγειρόμενα κτήρια καθώς και στα οικιστικά-πολεοδομικά σύνολα της χώρας, που ταυτόχρονα εξειδικεύουν τα μέτρα τα οποία περιέχονται στο Εθνικό Πρόγραμμα για την Κλιματική Αλλαγή. Οι προτεινόμενες ρυθμίσεις αφενός εναρμονίζουν την ελληνική νομοθεσία με τις κατευθύνσεις της κοινοτικής οδηγίας SAVE 93/76/Ε.Ε. (σταθεροποίηση και περιορισμός εκπομπών CO₂ μέσω της ενεργειακής απόδοσης) και αφετέρου αποτελούν ένα ολοκληρωμένο θεσμικό πακέτο που υλοποιείται σταδιακά μέσα από μια διαδικασία ευρείας συμμετοχής και διαλόγου με στόχο την κοινωνική αποδοχή και την ανάληψη ρόλων και πρωτοβουλιών απ' όλους τους εμπλεκόμενους και σε όλα τα επίπεδα. Συγκεκριμένα, σ' αυτό το θεσμικό πακέτο περιλαμβάνονται:

- Η έκδοση της 21475/4707 κοινής υπουργικής απόφασης (Φ.Ε.Κ. 880/Β/19.8.98) υπουργών Περιβάλλοντος, Ανάπτυξης, Εσωτερικών-Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Εθνικής Οικονομίας, με την οποία εναρμονίστηκε η νομοθεσία της χώρας με την κοινοτική οδηγία SAVE 93/76/Ε.Ε. («Σταθεροποίηση και περιορισμός των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα μέσω της ενεργειακής απόδοσης»).
- Η ανάθεση στο Κ.Α.Π.Ε. (Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας) της εκπόνησης ενός νέου κανονισμού που θα αντικαταστήσει τον κανονισμό θερμομόνωσης στο πλαίσιο του άρθρου 4 της 21475/4707 απόφασης, σύμφωνα με το άρθρο 26 του Γ.Ο.Κ. Ονομάζεται Κανονισμός Ορθολογικής Χρήσης και Εξοικονόμησης Ενέργειας (Κ.Ο.Χ.Ε.Ε.) και εισάγει νέα πρότυπα και προδιαγραφές για τη μελέτη των κτηρίων, με γνώμονα την καλύτερη ενεργειακή απόδοσή τους και την ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων τους.
- Η προώθηση της έκδοσης εκτελεστικών διαταγμάτων στο πλαίσιο του άρθρου 6 του Ν. 1512/85 σχετικά με «Κίνητρα για την Εξοικονόμηση Ενέργειας» και της έκδοσης κανονισμών και τεχνικών οδηγιών που ενσωματώνουν κατευθύνσεις διοικητικού - ενεργειακού σχεδιασμού και εν γένει οικολογικής δόμησης (εξοικονόμηση ενέργειας και νερού, ανακύκλωση απορριμμάτων, εξασφάλιση ποιότητας του εσωτερικού αέρα κ.λπ. στο πλαίσιο του αειφόρου σχεδιασμού).
- Η δημιουργία επιτελικής διοικητικής δομής μέσω της επεξεργασίας μιας πολιτικής ενεργειακής διαχείρισης και εξοικονόμησης ενέργειας, στο πλαίσιο του νέου Οργανισμού του Υπουργείου Περιβάλλοντος, όπου προβλέπονται νέες αρμοδιότητες και στελέχωση.

Σε επίπεδο υλοποίησης, προωθείται ήδη μια σειρά δράσεων που χρηματοδοτούνται από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και αφορούν υποστηρικτικές ενέργειες για ενημέρωση του κοινού, επιμόρφωση, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση καθώς και πιλοτικές εφαρμογές σε όλο τον ελληνικό χώρο σε συνεργασία με τα συναρμόδια υπουργεία, Ο.Τ.Α. και φορείς. Οι δράσεις αυτές έχουν επίσης σκοπό να ευαισθητοποιήσουν τους μηχανικούς, τεχνίτες και άλλους επαγγελματίες που συνδέονται με την οικοδομή αλλά κυρίως τον απλό χρήστη σχετικά με τα ζητήματα αυτά.

Επιπλέον, σε σχέση με την περίοδο 2000-2006, στο πλαίσιο των δράσεων της Εθνικής Επιτροπής HABITAT II και των συμπερασμάτων πανελληνίου συνεδρίου για την εφαρμογή της Habitat Agenda, έχει αναληφθεί από το ελληνικό Υπουργείο Περιβάλλοντος μια αξιολογη προσπάθεια για την κατάρτιση και την υλοποίηση Ολοκληρωμένων Τοπικών Προγραμμάτων για Βιώσιμες Πόλεις (Local Habitat Agenda). Η δράση αυτή προωθείται σε συνεργασία με την Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.). Βασικά κεφάλαια ενδιαφέροντος του προγράμματος για τους Ο.Τ.Α. που θα επιλεγούν είναι, ενδεικτικά, η μείωση της αστικής ρύπανσης και ο περιορισμός των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, η ανάπλαση υποβαθμισμένων περιοχών, η εξασφάλιση νέων θέσεων εργασίας, η προώθηση προγραμμάτων κοινωνικής κατοικίας κ.λπ.

Επίσης, στο πλαίσιο ανάπτυξης διεθνών δραστηριοτήτων και γενικότερα της δικτύωσης στον διεθνή χώρο, η Ελλάδα συμμετέχει από το τέλος της δεκαετίας του '80 στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού (EUROPAN), τα θέματα του οποίου έχουν σχέση με την ενσωμάτωση των αρχών αειφορίας στο σχεδιασμό των αστικών περιοχών. Ακόμη, έχει δηλώσει συμμετοχή σε σημαντικές ευρωπαϊκές εκδηλώσεις, όπως, παραδείγματος χάρη, στην έκθεση για πρότυπες οικολογικές κατοικίες και οικισμούς (Μάλμοε, Σουηδία).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι σαφές ότι τα τελευταία χρόνια έχει συντελεστεί μια σημαντική μεταστροφή της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Η γενική κατεύθυνση είναι να προωθούνται δράσεις που στοχεύουν στην ορθολογική χρήση και εκμετάλλευση των μη ανανεώσιμων πόρων, καθώς και στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας των ανανεώσιμων. Στο πλαίσιο αυτό αντιμετωπίζεται και η βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων μέσα από την οικολογική δόμηση, τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική και άλλες καινοτόμες ρυθμίσεις στο πεδίο του πολεοδομικού σχεδιασμού. Οποσδήποτε περιβαλλοντικά προβλήματα και οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πόλεις στην αυγή του 21ου αιώνα είναι πολλές και δεν προσφέρονται για εύκολες λύσεις. Η συνέπεια και συνέχεια στις νέες κατευθύνσεις του σχεδιασμού και η σταθερή συνεργασία με όλους τους παράγοντες που διαμορφώνουν το οικιστικό και πολεοδομικό «γίγνεσθαι» αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση και μονόδρομο για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των πόλεων και γενικότερα για την επίτευξη μιας βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Beriatos E., *The Solid Waste Management in Greek Urban centres as a Problem of Environmental and Physical Planning: the Case of Greater Athens Area*, A Joint Symposium on Urban Policies and Environmental Issues in an Age of Economic Restructuring, Institute of British Geographers-Department of Urban

and Regional Planning of the Aristotle University of Thessaloniki, 1992.

Bjorn-R., *Urban Reconstruction Operation 1982-1984 Attiki. The Planning of Greater Athens in the Early Eighties as the Planners see it*, Mimeo, Αθήνα 1984.

Boyden S., Millar S., Newcombe K., O'Neill B., *The Ecology of a City and its People*, Australian National University Press, Canberra 1981.

Brugmann J., *Managing Human Ecosystems: Principles for Ecological Municipal Management*, ICLEI, Toronto 1992.

Commission of The European Communities, *Green Paper on the Urban Environment*, Brussels 1990.

European Commission, Experts Group on the Urban Environment, *European Sustainable Cities*, Brussels 1994.

European Communities, *Agenda 21: the First Five Years*, Luxembourg 1997.

Girardet H., *The Gaia Atlas of Cities. New Directions for Sustainable Urban Living*, Gaia Books Ltd, London 1996.

Leeflang H., «Physical Planning and environmental protection in the long term», στο Archibugi, R. Nijkamp (Eds), *Economy and Ecology: Towards Sustainable Development*, F. Kluwer, Bordrecht 1989.

Leewen C.G. van, «From Ecosystem to Ecodevice», στο Tjallingii and De Veer (ed.), *Perspectives in Landscape Ecology*, Pudoc Publ., Wageningen 1981.

Manchester City Council, *First Steps: Local Agenda 21 in Practice, (Municipal Strategies for Sustainability)*, HMSO, London 1995.

Ministere de l' Amenagement du Territoire et de l' Environnement, *Villes et Developpement Durable*, 1998.

Ministero dell' Ambiente, *Quadro territoriale di Riferimento per la politica Ambientale - QUADROTER: Parte Prima, Rapporto N.3: Organizzazione del territorio alla scala di Ciascun Eco-sistema Urbano Fascicolo, n.1, n.2, n. 3, 1991.*

Μπεριάτος Η., «Προς μια ενιαία θεώρηση του χωρικού και περιβαλλοντικού σχεδιασμού: Νέες προσεγγίσεις σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο», Εισήγηση στο Β' διαπανεπιστημιακό-διεπιστημονικό συνέδριο με θέμα *Περιβάλλον και επιπτώσεις στο τέλος του αιώνα*, ΚΕΜΔΠΙΑ-ΕΜΠ, Αθήνα 1992.

Μπεριάτος Η., *Μητρόπολις 2000: Ενέργεια και Αειφόρος Ανάπτυξη για τις Ευρωπαϊκές Πόλεις*, Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο «Ενεργειακός Σχεδιασμός και Αστικό Περιβάλλον», Αθήνα, 17-19 Ιανουαρίου 1999.

OECD, *Environmental Policies in Greece*, Paris 1983.

OECD, *Environmental Policies for Cities in the 1990's*, Paris 1990.

Tjallingii S., *Ecopolis, Strategies for ecologically Sound Urban Development*, Backhuys Publishers, Leiden 1995.

World Commission on Environment and Development, United Nations, *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford 1987.